

Viste härad.

Viste härad gränsar i N till Åse och Kållands härad, i Ö till Barne härad, i S till Bjärke härad och i V till Väne härad. Under medeltiden tillhörde det Ås bo i Västergötlands nordvästra fjärding. Enligt stadgan om tingsböternas fördelning i ÄVgL omfattade häradet c:a $\frac{1}{60}$ av landskapets hela befolkning. I förhållande här till äro runstenarna många.

9 inskrifter äro kända från Viste härad. De fördela sig på följande 6 av häradets 13 socknar: Bjärby 2, Tängene (nu Grästorp) 1, Hyringa 1, Levene 1, Slädene 1, Sparlösa 3.

Av de 9 inskrifterna tillhöra 8 ursprungligen resta stenar: Vg 113–120. En, Vg 121, har varit anbragt på en liggande gravsten.

7 runstenar äro bevarade: Vg 113–119, medan två äro förkomna: Vg 120, 121. 5 av de bevarade runstenarna äro praktiskt taget oskadade med fullständiga inskrifter: Vg 113–115, 117, 118. Tämigen stora skador, framförallt i ytskiktet, visar Vg 119, genom vilka väsentliga partier av stenens inskrift gått förlorade. Av Vg 116 återstår ett större fragment. Ett likaledes större fragment av den förkomna stenen Vg 120 känner man genom bilder. Den andra försvunna stenen, Vg 121, har varit hel men med stora ytskador.

På ursprunglig plats befinner sig troligen Vg 115, där den står rest på toppen av en gravhög. De övriga stenarna äro flyttade.

Viste härad besöktes på 1600-talet av flera av Antikvitetskollegiets ritare. I J. Hadorphs sällskap kom P. Törnewall omkring 1670. Vid samma tid var E. Brenner verksam här. 1687 har sedan U. Christofersson avritat ett par av stenarna. Antalet kända runinskrifter var då 6: Vg 114, 115, 118–121. Alla utom Vg 119 finnas återgivna i *Bautil* (1750). Ett träsnitt i J. Peringskiölds *Monumenta* av Vg 119 var troligen avsett att ingå i *Bautil* men har av någon anledning uteslutits i den tryckta utgåvan. I början av 1800-talet kommo Vg 113 och Vg 116 fram. 7 av dessa inskrifter, d.v.s. alla de då kända utom Vg 119, finnas nämnda i J. G. Liljegren, *Runurkunder* (1833). 1900-talet blev de stora upptäckternas tid. Då påträffades (1927) landets i vissa avseenden ståtligaste runsten, Vg 117. Tio år senare (1937) kommo nya, omfattande ristningar i dagen på den märkliga Sparlösastenen, Vg 119.

113. Bjärby sn, Töfta, Lärkegapet.

Pl. 85.

Litteratur: L 1380?, T 37, jfr 3. samlingen, Tillägg, s. 46. P. E. Lindskog, En korrt beskrifning om Skara stift 5 (1816), s. 127; P. A. Säve, Berättelse 1863, s. 104 (ATA, tr. i ATS 3, 1873, s. 135); O. Montelius, Några fornminnen i Viste härad 1873 (ATA); K. Torin, Brev ²⁶/₇ 1881 t. Riksantikvariern (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 308; S. Gardell i Fornvännen 1934, s. 342 f.; Handlingar 1935, 1936, 1938 i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 166 f.

Äldre avbildningar: Säve, bläckteckning (i a.a.); O. Erlandsson, träsnitt (i T 37).

Runstenen står rest c:a 1 km. ÖNÖ om Grästorps kyrka, c:a 300 m. N om järnvägen Vänersborg–Håkantorp och c:a 300 m. VSV om Kristoffer-Olofsgården (tidigare även kallad Sisslagården).

P. E. Lindskog skriver (1816): »trenne Runstenar äro i Bjärby Socken; men någon underrättelse om inskriptionerne har icke ärhållits». P. A. Säve fann runstenen »i en bäck vid 'Lärkegapet'». Vid K. Torins

undersökning låg stenen med den runristade sidan uppåt som spång över en bäck vid Lärkegapet under Sisslagården, omkring 75 m. VNV om sin nuvarande plats. Denna plats markeras ännu av de båda stenar, som på var sida om ån tjänade som landfäste för runstenen. O. Montelius fann den 1873 »nedvrakt i sjelfwa ån. Den har i mannaminne legat på en åker, omkr. 300 alnar norr derom, som hör till Tofta». Montelius gav direktiv för stenens resning, men en sådan åtgärd företogs först omkring 1907 genom bybornas försorg.

Gråprickig granit med ett par längsgående kvartsband. Höjd 2,50 m., bredd 0,55 m. Upptill åt vänster har ett större stycke av stenen flagrat av. Detta lagades först provisoriskt med järnkrampor, senare genom Riksantikvarieämbetets försorg med stenkitt. De båda lodräta runradernas inre ramlinjer bilda skaft till ett hammartecken, det enda på någon västgötsk runsten. Hammarmärket är jämnt hugget och säkert. Att det inte är symmetriskt torde bero på att stenen redan vid ristningens utförande hade en begynnande spricka.

Inskrift:

takh : rispi : stn : paisi : rfti : burn : frita : harpa : kupih : pikn :
 5 10 15 20 25 30 35 40

Dag[r] resti sten þannsi æftir Biorn frænda, harða goðan þegn.

»Dag reste denna sten efter Björn, (sin) frände, en mycket god tägn.»

Till läsningen: Inskriften börjar utan sk. 6 i, grund men tämligen tydlig, möjligen ett efteråt tillsatt korrektur. R. 15 bör ha varit n. Någon bst är emellertid ej längre säkert skönjbar. Säve läser också i. 18 r betecknar æ; bistavarna äro tydliga. På 25 n är bst nästan bortvittrad; att den varit a är dock uteslutet. 36 k har kort men säker bst. 39-40 ih står i stället för an, d.v.s. a-bst har placerats på nästföljande runa. Sedan har n-bst huggits lågt, så att den skär a-bst till vänster om hst. 43 k har kort bst.

»Emedan runorna woro mycket nötta och stenen, som låg mycket swåråtkomlig i ån, war öfwertäckt med slam och lemningar af vattenväxter, kunde jag icke få inskriften alldeles klar», skriver Montelius. Torins läsning avviker i vissa fall från ovanstående: 8 p utelämnad, 15 a, 22 i, 39-40 an; likaså Säves: 21 r, 39 n.

1-4 takh torde återge mansnamnet *Dagr* (se Vg 101). Att nom.-ändelsen saknas, kan sammanhånga med att följande ord börjar med r.

114. Bjärby sn, Töfta, Börjesgården.

Pl. 85.

Litteratur: B 953, L 1371, 1381?, T 38. J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 55; P. E. Lindskog, En korrt beskrifning om Skara stift 5 (1816), s. 127; O. Montelius, Några fornminnen i Viste härad 1873 (ATA); K. Torin, Register 1875 (VFA); C. J. Ljungström, Brev 15/7, 1879 t. Riksantikvarien (ATA); R. Hjorth, Beskrifning öfver Åse härad (1902), s. 82; Handlingar 1917, 19, 22, 35 i ATA; N. Beckman i VFT 4: 1 (1920), s. 59 f.; O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 308; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), s. 166 f.

Äldre avbildningar: J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 953); O. Erlandsson, träsnitt (i T 38); Ljungström, teckning (i a.a., ATA).

Runstenen står sedan 1922 rest på norra sidan av en bäck c:a 2 km. NÖ om Grästorps kyrka, c:a 125 m. Ö om Töfta Börjesgården eller, som den också kallas, Töfta Bäckgården.

Träsnittet i J. Peringskiölds *Monumenta* har påskriften »Särsta sochn» (B 953: »Särestäd Sockn»; L 1371: »Särstads socken. Kyrkomuren»). P. E. Lindskog lämnar inga närmare lokalupplysningar. Den felaktiga ortsuppgiften torde bero på att platsen är belägen i gränsmarken mellan Bjärby och Särestad. Däremot torde Liljegrens uppgift »kyrkomuren» vara ett rent misstag, »ty stenen har påtagligen ej på senare tider blifvit förd från Särestads kyrka» (Torin), och någon annan källa än B 953 uppges icke av Liljegren. P. A. Säve och R. Hjorth ha förgäves sökt stenen i Särestads kyrka. Torin meddelar, att den vid hans besök låg »i Töfta Börjesgårdens åkergräde». C. J. Ljungström reste stenen på fyndplatsen 1879.